

Az állományapasztás tapasztalatai a pápai Jókai Mór Városi Könyvtárban

Az állományapasztás nem tartozik a legnépszerűbb és a leglátványosabb könyvtári tevékenységek közé, hiszen egyrészt az állomány ritkításáról, jobb szóval élve frissítéséről van szó, másrészt pedig felelősségteljes munka, mert sok szempontot figyelembe kell venni, amikor tervszerű állományapasztást végzünk. Meg kell találni az optimális egyensúlyt az állományban a korszerű, gyors és hiteles információszerezést nyújtó és az időtálló, a klasszikus és a valódi értékeket hordozó, minden körülmények között megőrzésre méltó dokumentumok között. Sokszor nehéz eldönteni egy dokumentumról, hogy valóban fölöslegessé vált-e, valóban elavult-e, és fogják-e még keresni. Természetesen a könyvtár helye a „hierarchiában”, a gyűjtőkör, a gyűjtemény nagysága, az hogy milyen típusú dokumentumokat gyarapít, valamint a használók köre és a helyhiány (talán mondható általános problémának) segít a döntések meghozatalában, de a könyvtáros hajlamos legyinteni, és azt mondja: „Ki tudja, hátha jó lesz még valamire?”

Főleg napjainkban nehéz állást foglalni, hiszen annyira sokszínű lett a könyvkiadás, az olcsótól a csillagos édig szöknek az árak, és az ócskától az igazán igényes kiadványokig minden fellelhető a piacon, értve ezt az összes információhordozóra. Több kérdést felvet az információhordozók tartósságának, használhatóságának kérdése is. Ezzel együtt elérkeztünk az állományapasztás legfontosabb alappillérehez, amire mindig hivatkozunk az ún. törlési lista elkészítésekor, a 3/1975. (VIII. 17.) KM-PM együttes rendelethez.

Eljárt az idő a rendelet felett, ezzel szerintem mindenki egyetért. 1975 óta nagy változások mentek végbe az élet minden területén, a politikában éppúgy, mint a technikai (pl. elektronikus információhordozók) fejlődésben. Ezek a változások a könyvtárakat mint gyűjtő és őrző intézményeket is mélyen érintik. A rendelettel kapcsolatos észrevételeimet a cikk végén sorolom fel.

Városunkban a lakosok száma kb. 35 000. A könyvtári állomány 130 000 dokumentumból áll, a beiratkozott olvasók száma 6000 fő fölött mozog. B típusú közművelődési könyvtár vagyunk.

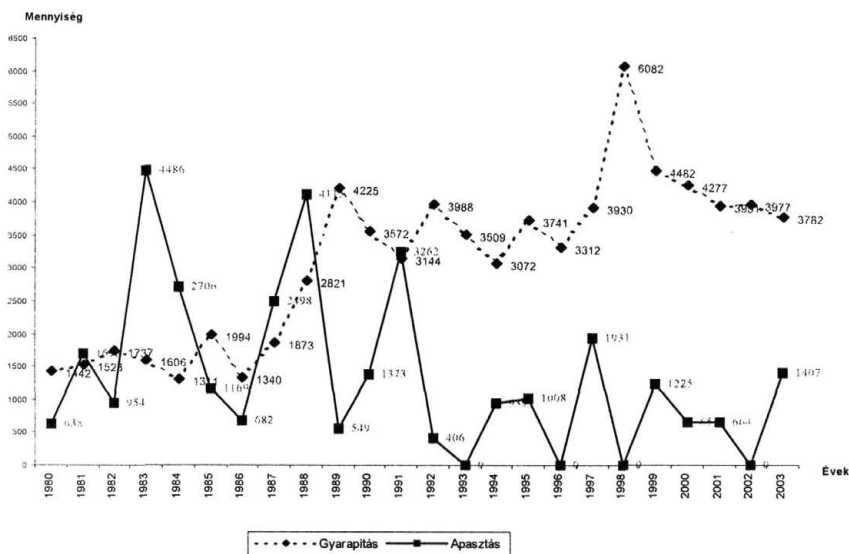
A grafikonon (17. oldal) jól látható, hogy 1980 óta milyen ingadozó, először hullámzó, majd pedig csökkenő volt az állományapasztás mértéke. A különböző szempont szerinti törléseket nem választottam külön. Az ingadozás magyarázható azzal, hogy egy „lazább” év után nyilván tudatosabb apasztás következett, nagyobb odafigyeléssel.

A '90-es éveknél látható, hogy néhány évben egyáltalán nem volt apasztás, ennek objektív akadályai voltak. A könyvtári létszám folyamatos leépítése volt folyamatban. A feldolgozó osztályon 1997 óta két fő dolgozik. Az állománygyarapítás mellett képtelenség volt teljes körű apasztást végezni, hiszen egy munka-

társ látott el minden feladatot. Évek óta csak a legszükségesebb okból: elhasználódás és behajthatatlan tartozás címen töröltünk könyveket.

A '80-as években sokkal kiszámíthatóbb volt minden, nem voltak munkaerő-problémák, tehát jobban lehetett előre tervezni, ezzel együtt törléseket is lebonyolítani.

Állományapasztás és gyarapítás 1980–2003

1988-ban volt egy állományellenőrzésünk, amely szükségszerűen, a megengedhető hiány miatt nagy példányszámú törlést eredményezett. 4115 kötetet selejteztünk ki akkor, és ebből 487 kötet volt elhasználódott, 3628 kötet pedig az ún. káló. A megengedhető hiányon belül maradtunk. Számítógéppel végeztük az ellenőrzést, a törlési jegyzéket is a számítógéppel nyomtattuk ki.

1991-ben szintén magas volt a törölt dokumentumok száma. Ebben az időszakban selejteztünk ki sok, tartalmilag elavult, fölöslegessé vált könyvet, brosúrát. A tartós megőrzésre alkalmatlan és több példányban meglévő szocialista propagandaanyagokat, kongresszusi kiadványokat, marxista-leninista „tankönyveket” ekkor vontuk ki az állományból. Természetesen Marx, Engels és Lenin minden jelentős alkotásából megtartottunk egy-egy darabot, de nem kölcsönzői, hanem elsősorban belsőraktári példányokat. Sőt egy Sztálin-válogatást visszaeltároltunk a történelem iránt érdeklődő olvasóinknak. Ezután már nem volt jelentős selejtezés a fent említett okok miatt. A '80-as években ugyan nem volt akkora választék a könyvpiacra, mint manapság, de ifjúsági könyvekből általában 3-4, felnőtt szépirodalomból 2-3 példányt vásároltunk. Manapság jobban meg kell gondolni, hogy miből engedhetjük meg magunknak 2-3 példány vásárlását, viszont nagyon nagy a választék. 1987 óta az állománygyarapításunk megugrott, nagyjából kiegyenlített a gyarapítás üteme, ez annak köszönhető, hogy van egy nyomdánk, ami pénzügyileg jelentősen hozzájárul a dokumentumvásárlásra fordítható összeghez. Ez jó a mai világban, de az apasztás csökkenése miatt mostanra káosz alakult ki,

ugyanis a szabadpolcokon és a raktárakban is helyhiánnyal küzdünk. A mozgásban lévő aktív állományt az olvasó is és a könyvtáros is nehezen tudja használni, mivel nehéz keresni a felhígult, „inkurrens” elemeket is tartalmazó állományban. 680 m² alapterületen dolgozunk, és ez nagyon kevés. Sok számítógéppel rendelkezünk a kölcsönzőtérben, és az elektronikus információhordozók szaporodó száma és ezek szakszerű tárolása szintén sok helyet igényel.

1987 óta vásárolunk videokazettákat (jelenlegi állomány 1906 db). 1994-ben volt állományellenőrzés, a káló 11 db, az elhasználódás 16 db volt. Aktuális lenne ismét egy állományellenőrzés és törlés, hiszen időtállóságát tekintve nem a legoptimálisabb adathordozó a videofilm, mert könnyen szakad, és különböző minőségű, állapotú lejátszóba kerül, tehát nagy igénybevételnek van kitéve. Viszont még mindig nagyon népszerű, hiszen elérhető ára van. Jó az állomány összetétele, mozi- és mesefilmek, ismeretterjesztő és tananyaghoz kapcsolható oktatófilmek alkotják az állomány törzsét. Ennél a dokumentumtípusnál inkább az elhasználódás dominál, nem a tartalmi avulás.

Napjaink egyre terjedő digitális információhordozója a DVD (1999 óta 167 film), amely lassan ki fogja szorítani a piacról a videokazettát, hiszen a lejátszás módja többféle lehet, és jobb képminőséget garantál. A beszerzési ára még mindig magas, bár egy-két éves filmeket már egészen olcsón lehet megszerezni. Filmjeink még jó állapotban vannak. Ebben az évben kezdtük kölcsönzésüket.

Hanglemezeket (2800 db 1993-ig), hangkazettákat (465 db) nem vásárolunk már. 1994-ben 59 db-ot selejteztünk elhasználódás címén. Viszont folyamatos mozgásban van az állomány, mert sok zenei anyag megvan ugyan CD-lemezen (1989 óta 600 db), de ünnepek, társadalmi rendezvények idején semmi sem elég. CD-lemezt még nem selejteztünk.

Digitális információhordozók közül floppyt vásárolunk (pontos darabszámot nem tudok, mert a raktári jelzete ugyanaz, mint a CD-ROM-nak). Szükség lenne itt is tételes átvizsgálásra, mert több felesleges évfolyamot őrzünk periodikusan megjelenő dokumentumokból. Ennek még nem alakult ki a gyakorlata.

A CD-ROM-ok (1996 óta 570, ide tartoznak a floppyk is) közül nem selejteztünk még. A tartalmi avulás nem jellemző erre az információhordozóra, mert – a végleteket említve – olyan ritka vagy éppen nagy terjedelmű kiadványok, több kötetes művek, nagy adatbázisok (FSZEK adatbázisai) kerülnek erre az adathordozóra, amelyek gyakran nem hozzáférhetők muzeális értékük miatt, ritkaságok, vagy helyhiány miatt a legoptimálisabb a beszerzésük, kis helyen elférnek, és nem utolsó sorban könnyű a használatuk.

2004-re tervezett állományellenőrzést, ezt azonban meg kell előznie egy alapos állományelemzésnek. Ezt állománytestenként kell elvégezni. Minden könyvet tételesen kézbe véve kell a fizikai állapotról és a tartalomról dönteni, hogy a könyvtár gyűjtőkörébe illik-e az adott dokumentum, földrajzi és történelmi vonatkozásai miatt nem avult-e el. Komoly szaktudást és nagy figyelmet igényel ez a feladat. Biztos vagyok benne, ha ezt végre tudnánk hajtani, akkor néhány évre megoldódna a helyproblémánk. Még mindig sok felesleges, elavult dokumentumot és duplumot őrzünk, főleg az ifjúsági és a felnőtt szakkönyvek között. Természetesen az állomány átvizsgálásakor nem feltétlenül az apasztás az egyetlen megoldás, hanem az átirányítás is, mert előfordulhat, hogy átirányítással jobb kihasználtságot tudunk biztosítani egy dokumentumnak. 2003 nyarán a belsőrak-

tári könyvek rekordjait vittük fel számítógépre. Minden könyvet kézbe vettünk, és nagyon sok tartalmilag oda nem való könyvet selejteztünk ki, vagy éppen irányítottunk szabadpolcra.

Az állomány áttekinthetőségét csak úgy lehet megtartani, ha folyamatosan figyeljük az állomány mozgását, kihasználtságát.

Az elavult 1975. évi rendelet kapcsán sok kérdés vetődik fel, amelyeket jó lenne átgondolni, hogy azután egy új szabályzatban lehessen megfogalmazni az alapelveket, és az azok megvalósítását segítő módszertani segédleteket kidolgozni. Ilyennek gondolom az alábbiakat:

- A létező elektronikus információhordozók felsorolása, fizikai jellemzőik alapján tartósságuk körvonalazása, javaslatétel optimális tárolásukra.
- A különböző információhordozók megsemmisítésének módjai.
- Az állomány forgási sebességének mérése megadott szempontok alapján (időintervallumok megadásával: pl. mióta nem kölcsönözték az adott könyvet), és ennek tükrében a nem kölcsönzött dokumentumok törlése (elsősorban ezt kölcsönzői dokumentumokra értem, hiszen a kézikönyvek más elbírálás alá esnek).
- Szempontok megadása tartalmi elemzéshez vagy esetleg könyvcímeket tartalmazó lista kiadása, amelynek segítségével nyugodt lelkiismerettel lehet törölni az állományból könyveket. Ezek természetesen könyvtártípusonként változnának, és nem merev előírások lennének, csupán javaslatok. Biztos vagyok benne, hogy ezzel időt lehetne megtakarítani, mert nem kellene annyit mérlegelni egy döntés előtt, és bátrabban mernének az állományhoz nyúlni a könyvtárosok.
- Át kell gondolni a megengedhető hiány mértékét, mert a duzzadó, különböző részlegekkel bővülő állományokra (médiatárak) egyre kevesebb könyvtáros jut, ami oda vezethet, hogy mind több lesz állományellenőrzéskor a hiány. Ezt saját könyvtárunkban is tapasztaljuk.
- A hardverek gyors fejlődése, változása miatt nem lesznek kompatibilisek, alkalmatlanná válnak a néhány éves lemezek lejátszásra, viszont az új szoftverek a régi gépeken nem lesznek futtathatók. Ezek törlését külön rovatban kellene majd jelölni, mert ez nem tartalmi avulás, nem is elhasználódás, hanem a tervszerű állományapasztás része, de mégis más: „fizikai avulás”.
- Külön rovatban lehetne az időszakosan (periodikusan) megjelenő információhordozók (pl. CD Jogász) törlését hozni, mert ez mindenképpen új kategória.

Sztyehlikné Tóth Tünde